

השכלה. גבוהה?

פרופ' שמואל ליימן-ווילצין, ראש המחלקה למדעי המדינה, אוניברסיטת בר-אילן

בלוג מס' 47 – ההיסטוריה בשירות לימודי הפוליטיקה

בכמה מהבלוגים שלי בעבר, התייחסתי לחשיבותם של לימודים בין-תחומיים בהבנת המקצוע הספציפי מתוך מדעי החברה. אין הכוונה ללימוד תחום אחר במדעי החברה בלבד, אלא לשילוב מדעים מדויקים מצד אחד ולמדעי הרוח מן הצד השני במקצועות מדעי החברה.

לחופשה האחרונה שלי לקחתי עמי רב-מכר (שזכה גם בפרס פוליצר) שנכתב לפני כעשור. ספר זה הינו ספר חובה וחיוני במיוחד לכל חוקר, מרצה וסטודנט במדעי המדינה:

Jared Diamond, **Guns, Germs and Steel: The Fates of Human Societies** (NY: Norton & Co, 1997).

בעברית, הוא פורסם על ידי הוצאת עם עובד ב-2002: ג'ארד דיימונד, **רובים, חיידקים ופלדה, גרולותיהן של חברות בני האדם.**

המחבר מנסה להתמודד עם שאלה הרת גורל: מדוע במשך 13,000 השנים האחרונות חלק מן הציוויליזציות/ מדינות/ עמים זכו להתפתח ואף הפכו ל"קובשים" (במובן צבאי, תרבותי, כלכלי וכו') של ציוויליזציות/ מדינות/ עמים אחרים?! החן המיוחד של הספר נעוץ בכך שבאמצעות ידע אנציקלופדי מתחומים שונים (בלשנות, תזונה, טכנולוגיה, טופוגרפיה, גיאולוגיה, מזג אוויר, אנתרופולוגיה, תורת הלחימה, פסיכולוגיה, כלכלה, היסטוריה, תרבות, ועוד) – דיאמונד מגיע למסקנות פשוטות יחסית (בשום אופן לא פשטניות) ומציע מענה מבריק לשאלתו המרכזית. זוהי מסה אינטלקטואלית מרתקת – מומלץ ביותר!

ברצוני להתמקד בשאלה נקודתית אחת בפסיפס הענק שהספר פורש. יש לכך השלכות מעניינות לגבי ענייני דיומא (ובכך, אשיג את מטרת: להראות כיצד לימוד היסטוריה הוא עניין רב תועלת ואקטואלי ביותר). השאלה: בימי הביניים, הציוויליזציה/ האימפריה הסינית היתה מתקדמת יותר מאשר עמי ו"מדינות" אירופה, כמעט מכל בחינה אפשרית – טכנולוגית, מדעית, תרבותית, דמוגרפית. על אף זאת, בחמש מאות השנים האחרונות, דווקא "המערב" הוא ש"כבש" את העולם והשפיע על כל התרבויות והאומות (כולל הסינית) בצורה חסרת פרופורציה לחלוטין. מדוע?

כל תשובה גורפת תחטיא למורכבות של ההיסטוריה. התשובה המאלפת המוצעת בספר (בפשטנות מה בשל קוצר היריעה): בימי הביניים, היתה סין מאוחדת תחת קיסר אחד, אשר שלט ביד רמה. אירופה, לעומת זאת, הייתה מפוצלת לכתריסר "מדינות" ועוד עשרות ישויות פוליטיות אוטונומיות (למשל, ערים עצמאיות כגון ונציה). כתוצאה מכך, מחד גיסא, כל החלטה של הקיסר הסיני הונחתה כחוק ברזל על הסינים כולם; מאידך גיסא, תחרות פוליטית, כלכלית וטכנולוגית פרועה באירופה בין המנהיגים השונים דירבנה חלק מהם להתקדם בתחומים רבים – בין השאר, בחיפוש אחרי אוצרות טבע ב"עולם החדש". בכך, לא רק שהם הוסיפו משאבים משמעותיים למאגר שלהם, אלא שהצליחו להרחיב את "העולם המערבי" (אירופה) ליבשות נוספות.

לדוגמא, הקיסרים הסיניים אסרו על פיתוח טכנולוגיית הדפוס שהסינים בעצמם המציאו (!) מפאת חשש (מוצדק) שמא הדבר יעצים את האזרחים מן השורה. באירופה, לעומת זאת, אפילו אם הכנסייה רוצה היתה לעצור את הדפוס, היא לא היתה מצליחה בכך עקב ביזור הכוח ביבשת כולה וקיום מתחרים רבים שחתרו תחת ההגמוניה שלה. לדוגמת הדפוס ניתן להוסיף עוד טכנולוגיות מודרניות בסין אשר עוכבו בכוח (למשל, רובים, אשר איימו על מסורת ותרבות הלוחמה בחרבות, עתיקי יומין) ולעומת זאת באירופה פותחו ושודרגו בהתמדה.

ומה הנמשל האקטואלי? האיחוד האירופי וגם מדינת ישראל. אין ספק, שלאיחוד באירופה ישנם עד עתה יתרונות כלכליים רבים, שלא לדבר על הפסקת המלחמות העקובות מדם שנמשכו מאות שנים. אולם בשלב זה העמים השונים באירופה כאילו אומרים: "עד כאן!". דיאמונד מציע "עיקרון פיצול אופטימאלי" (Optimal Fragmentation Principle), כלומר: המצב האידיאלי להתפתחות חברתית

נמצא אי שם באמצע בין ביזור טוטאלי (אנרכיה) לבין ריכוז מוחלט. ייתכן שתושבי אירופה בימינו "מבינים" עיקרון זה, מאחר וההיסטוריה המודרנית (מאז ימי הביניים) היטיבה עם היבשת כמכלול, דווקא בתקופה בה יחסי הגומלין ביניהם הגיעו לאיזון בין הריכוזי לביזורי, תוך כדי תחרות בריאה.

ואצלנו בארץ? דיאמונד, כמובן, אינו דן במדינתנו הקטנה אך נראה לי, שניתן להגיע למסקנה דומה לזו שהוא מציע. התחלנו בתקופת קום המדינה במשטר מאוד ריכוזי ("ממלכתיות"), אולם בשני העשורים האחרונים ישנו לחץ הולך וגובר מלמטה (שנחל הצלחה חלקית בלבד, בינתיים) לביזור העוצמה והסמכויות – הן לרשויות המקומיות והן לכיוון השוק החופשי. מה מקורה של מגמה זו? לא אחטא לניתוח של דיאמונד אם אגיד שעם ישראל התחיל את דרכו כשנים-עשר שבטים ובמהלך מרבית ההיסטוריה שלנו חיינו במצב ביזורי יחסית (האמת היא שרק בממלכת שאול-דוד-שלמה היינו כולנו תחת שליט אחד!) – והצלחת ה"ציוויליזציה" היהודית במשך 3000 שנה גלויה לעין. כלומר, דווקא הפיזור הגיאוגרפי של ה"משטרים" היהודיים וביזור הסמכויות בתוכם, הם שאפשרו לעם היהודי לשרוד ואף להתפתח תרבותית וכלכלית במהלך ההיסטוריה. גם בישראל של היום ייטב לנו אם נמצא את דרך הביניים בין ריכוזיות לביזוריות, אשר תביא ל"שביל הזהב" הנכון להתפתחותה של מדינתנו.

מוסר השכל: ללא הבנה עמוקה של ההיסטוריה (ומקצועות רבים אחרים), מדע המדינה לא יכול להצליח כמקצוע. לתשומת לבם של סטודנטים אשר שונאים מקצוע "משעמם" (לכאורה) זה – היסטוריה – ולמרצים שאינם רוצים "לכפות" חומרי לימוד שאינם פופולאריים.

wilzis@mail.biu.ac.il